

Gábor Eszter

SZUBJEKTÍV

Ez az írás valóban szubjektív, egyéni és szétszórt. A megmaradt emlékeimen alapul, azok azonban az eltelt évtizedek alatt megritkultak és megfakultak. A valamikor híres memóriám, amely segítségével öt perc alatt le tudtam jelesre vizsgázni Dobrovits Aladárnál, már a múlté, ma csak foszlányok maradtak belőle, azok is ritkán függnék össze egymással. Sok minden teljesen eltűnt, és az a kevés, ami megmaradt, általában nem a leglényegesebbekre, hanem érdektelen történetekre vonatkozik. De hát az embernek azzal kell gazdálkodnia, ami a rendelkezésére áll. Magamtól nem jutott volna eszembe, hogy emlékiratot írjak egyetemi éveimről, de ha már megtiszteltek ezzel a felkéréssel, igyekszem valami használhatót összekaparni, hátha az mások emlékeit kiegészítve mégis mond valamit.

1956-1961 között jártam egyetemre, pontosabban az ELTE Bölcsészettudományi Karán a Művészettörténet szakra.

A mi évfolyamunk meglehetősen különös képződmény volt. Öten voltunk mindössze, pontosabban 4+1-en. Mi négyen (Gábor Eszter, Mikus Judit, Passuth Krisztina, Szigethi Ágnes) és Bundevev-Todorov Ilona. Mikus Jutka volt az egyetlen, aki közvetlenül az érettségi után került az egyetemre, mi többiek rossz káderek lévén csak késve, évkihagyással, az '56-os lazulásnak köszönhetően kerültünk be; az érettségi és az egyetem között egy évet dolgoztunk. (Bundevev-Todorov Ilona lehet, hogy többet is.) Mi négyen történelem-művészettörténet szakosok voltunk, Bundevev-Todorov Ilona magyar-művészettörténet szakos.

Az 1956/57-es tanévben nem indult művészettörténet szak (ezt Fülep Lajos professzor szóvá is tette a *Szabad Népben* A művészettörténelem megszűnése az egyetemen címmel.¹ Passuth Krisztina történelem-könyvtár szakon kezdett, én magyar-történelmen; ha jól emlékszem, a többiek is. Az első félévünk nem egészen két hónapig tartott: szeptember elejétől október 23-ig. Utána az illetékes hatóságok jobbnak látták, ha a diákok nem csoportosulnak, tehát rendkívüli tanulmányi szünetet rendeltek el, előre meg nem határozott időre. Végül 1957 februárjában folytatódott az oktatás.

Az első, csonka félévben Zádor Anna professzor prozemináriumán kerültünk össze, de azt már nem tudom, hogy milyen rejtélyes utakon szereztünk tudomást arról, hogy indul egy szeminárium *Bevezetés a művészettörténetbe* címmel, ahova más szakosok is járhatnak. (A művészettörténeten, mint említettem, nem is volt elsőéves hallgató!) Én mindenesetre Párdányi Kláritól szereztem róla tudomást az első emeleti folyosón, a többiek valami más titkos úton. (Klári akkor már másodéves

¹ *Szabad Nép*, 1956. szeptember 30. 4. - Fülep Lajos: *Művészet és világnézet. Cikkék, tanulmányok 1920-1970.* Sajtó alá rend. Timár Árpád. Budapest, 1976. 373-376.

művészettörténész hallgató volt, akkor még egymaga, majd csak 1957-ben lett évfolyamtársa a leningrádi Képzőművészeti Akadémiáról hazatért Havas Vali.) Klárral 1955-ben az írásbeli felvételin ismerkedtünk és barátkoztunk meg, én első ízben próbálkoztam, ő harmadszor, de ekkor őt már felvették. Közösen írtuk a magyar dolgozat fonetikai elemzés részét, ugyanis ő tudta a mássalhangzókat, én viszont a magánhangzókat – jól kiegészítettük tehát egymást.

Zádor Anna szemináriumát nagyon élveztük, bár ma már nem tudnám felidézni, hogy mi mindenről esett szó az öt-hat hét alatt, de a mi reakciónk az volt, hogy kedvet kaptunk a stúdiumhoz, és azt fontolgattuk, hogy hogyan lehetne felvenni a szakot.

És akkor jött a forradalom. Október 23-án kivonultunk, de nem a művészet-történészekkel, hanem a történész csoporttársakkal. A Kossuth téren a gomolygó tömegben folyton elvesztettem a korábbi társaimat, végül is Varga Mártával és Trencsényi Imre Andrással mentünk ki a Dózsa György útra, megnézni, hogy mi is van ott valójában. Akkor már féltém, elbúcsúztam Trencsényiéktől, ők Zugló felé mentek, én meg hazairamodtam a Liszt Ferenc térre, ahol anyám és a férjem már frászt kaptak, hogy hol a fenében kódorgok, amikor már lőnek. Ezután két-három napig ki sem mozdultam. A következő hétfőn (23-a keddre esett) bementünk az egyetemre, megnézni, hogy hogyan tudnánk hasznossá tenni magunkat. A nagy jövés-menésben mi is jöttünk-mentünk, tettük, amit kértek tőlünk, főleg a beérkezett vidéki meg külföldi adományok (ruha, élelmiszer) eljuttatását a rászorulóknak, illetve annak szervezését. Sok hasznot biztosan nem hajtottunk. November 4. után ismét otthon maradtunk, szorongtunk, és kutattunk valami pénzkeresési lehetőség után.

1957 februárjában (vagy márciusban?) indult újra a tanítás az egyetemen. Az első óra hétfőn reggel *Ókori egyetemes történet* volt, Borzsák István² professzor előadása. Ő, mint mindig, kifogástalan úriember módjára jól szabott zakóban, nyakkendővel, élre vasalt pantallóban jött, és megállt a katedra dobogójának sarkán, nadrágjának élet cipőjén megigazította, hogy egy ránc se legyen, és jól hallhatóan megszólalt: „Egy perces néma felállással emlékezzünk meg a harcokban elhunytakról, kiemelten néhai dékánunkról, az Akadémia utcában az egyetem képviselőjében tárgyalásra mentében kapott golyótalálat következtében hősi halált halt I. Tóth Zoltánról.”³ Felálltunk; a néma csend az áldozatoknak szólt, de magának Borzsák Istvánnak is. Váratlanul ért a gesztus, nem vártuk ezt Borzsáktól, aki nyársat nyelt, rideg ember hírében állt. Bátor, férfias cselekedet volt ez akkor, Borzsák meg is kapta érte a jutalmát - talán ő volt az első, akit eltávolítottak az egyetemről; - mi meg azt éreztük, hogy az egyetem más, mint a külső világ, ahol akkor már halotti néma csend volt, a tömeg kushadt: közelebb voltunk a híres május elsejei „népünnephez”, mint a forradalomhoz. (Persze az egyetem sem volt más, mint az ország, csak volt néhány kivétel, mint Borzsák István szemeszter-nyitó megemlékező mondata.)

Az ország lakóinak többségéhez hasonlóan a hősiesség helyett mi is a praktikum

² Borzsák István (1914–2007) ókortudós, egyetemi tanár, az MTA tagja

³ I. Tóth Zoltán (1911–1956) történész, egyetemi tanár, az MTA tagja.

irányába tájékozódunk, megérezük, hogy ez a zűrzavar a legjobb alkalom a szakváltásra. Krisztina vezetésével Zádor Anna tanárnőt támadtuk le, hogy segítsen nekünk ebben. Ő készségesen mellénk állt, és Sinkovics István⁴ dékánhoz (ha jól emlékszem, ő örökölte a harcok alatt elhunyt I. Tóth Zoltán dékán feladatkörét) közvetítette a kérésünket. Sinkovics tanár úr személyesen meghallgatott minket, kedves, megértő és segítőkész volt, megígérte, utána néz, mit tehet értünk. Rövidesen közölte, hogy engedélyezik a szakváltást, de az első évet még be kell fejeznünk az eredeti szakon, a vizsgákat le kell tenni, és amennyiben kielégítő lesz a tanulmányi eredményünk, másodévtől kezdve művészettörténet szakon folytathatjuk a tanulmányainkat. A folyó tanév hátralévő részében látogathatjuk már a művészettörténeti órákat, és év végén kollokválhatunk is. Eddig teljes volt a győzelmünk.

A felsőbb éves művészettörténész hallgatók bizalmatlanul fogadtak minket. Év közben idejön egy kisebb társaság, csupa nők, ez nem lehet komoly. Ez a bizalmatlan fogadtatás évekre meghatározta a helyzetünket. Fülep Lajos professzor úr óráira bejárhattunk ugyan, de vizsgakötelezettségünk, illetve lehetőségünk nem volt. Zádor Anna óráin hamar kiderült, hogy félműveltek vagyunk, nem tudunk tisztességesen idegen nyelveket – ez ügyben Krisztina kivétel volt, mert, bár műveltebb ő sem volt, ám tudott, ha nem is kielégítően, több idegen nyelvet. (Közbevetőleg: mi valóban tudatlanok voltunk, ha ekkor még nem is saját hibánkból. A Rákosi-korban jártunk középiskolába, amikor a nyugati nyelveket száműzték az iskolákból, még latinul is csak kevesen tanulhattak. Privát nyelvtanárt sem könnyen lehetett találni, és a szülőknek sem igen volt pénzük a különórák költségeinek fedezésére. Az én özvegyasszony anyám is alig tudta kigazdálkodni ezer forint körüli fizetéséből az én angol tanítatásomra fordított havi száz forintot. Többre gondolni sem lehetett. Krisztina kivételes helyzetben volt, mert szülei, a spanyolt és a portugált is beleértve csaknem minden nyugat-európai nyelven beszéltek, és ráadásul németül Dr. Baranyai Béláné,⁵ a kedves Duskó néni tanította gyerekkorában. Ő tehát tudott, ha nem is annyira, mint fölöttünk Urbach Zsuzsa, vagy utánunk Tóth Melinda, akiknek egykor német/francia/angol nevelőnőjük volt.)

Vayer Lajos professzor lényegében átnézett rajtunk, akárcsak a felsőbb évesek. A hangadók elkülönültek a plebstől, volt egy külön szobájuk, talán az első emeleti 15-ös, ahova egyszerű földi halandó be sem léphetett. Ott tanult, dolgozott Boskovits Miklós és Végh János, hogy ki még, azt nem tudom. Végh Jánosnak volt állítólag egy függőágya, ami a radiátor és az ajtókilincs között volt kifesztve, és ő ott heverve olvasott. Kérdés, hogy ez így volt-e,⁶ de az már önmagában is jellemző, hogy a hír

⁴ Sinkovics István (1910–1990) történész. 1947-től tanított a PPTE / ELTE-én, 1956-ban a Történelem Segédtudományok Tanszéken egyetemi tanár. 1963–1966 között kari dékán, 1969–1980 között tanszékvezető.

⁵ Baranyai Béláné, sz. Hildegard Dannenberg (1897–1986) művészettörténész, Baranyai Béla debreceni jogtörténész professzor felesége. 1922–1925 között a frankfurti, és a berlini egyetemen tanult. Az MDK, OMF, és az MTA MKCs munkatársa volt.

⁶ Így volt. (Végh János szíves közlése alapján – a szerk.)

így terjengett és mi el is hittük. Az azonban tény, hogy a szóban forgó urak valóban szóba sem álltak velünk. Az utánunk következő évfolyam már áttörte ezt a határt, és egyesek, mint Pernecky Géza és Kovács Péter, bebocsátást nyertek a 15-be.

A lényeg az volt, hogy a másodévtől kezdve teljes jogú művészettörténész hallgatók lettünk. Addig is (még elsőévesként) hallgattuk Vayer professzor előadásait Goya (gobelin) kartonjairól, és Zádor Anna előadásait a klasszicista építészetéről, de ezek a kollégiumok nem kerültek be az indexünkbe. Ott mindössze Zádor Anna *Bevezetés a művészettörténetbe* (heti 2 óra előadás és 2 óra gyakorlat) és Dercsényi Dezső *Bevezetés az építésztörténetbe* (heti 2 óra előadás) kollégiuma jelent meg, ezekből kollokválhattunk is. (Vizsgáztunk még *Régi magyar irodalomból* /Klaniczay Tibor, Tolnai Gábor, Bóta László/,⁷ *Világirodalom története - Ókor* /B. Révész Mária/ és természetesen a történeti tárgyából: *Ókori egyetemes történet* /Borzásák István, Sarkady János/, *Bevezetés a történettudományba* /Léderer Emma/).⁸

Másodévtől szabályos oktatásban részesültünk: hallgathattuk Fülep Lajos professzor *Világirodalmi és Esztétika történeti* előadásait (heti 1-1 órában), aláírta az indexet, de kollokválnunk nem kellett, vagy nem lehetett. (Soha nem derült fény arra, miért. Az előttünk és utánunk járók kollokváltak.) Fülep professzor előadásai a tárgyukon túl számomra fontos maradandó tanulással jártak. Én még az érettségimét követő egy évben, amikor könyvesbolti eladóként dolgoztam, barátaim hívására bejártam az egyetemre, a katedráját akkor visszakapott Lukács György esztétika előadására, amelynek tárgya a „különösség” esztétikai fogalma volt.⁹ Valamennyire tudtam követni a gondolatmenetet, ahogy két évvel később Fülep professzorét is. A két nagy egyéniség előadásainak tanulsága mindenekelőtt az volt, hogy nincs abszolút igazság (mint ahogy akkoriban hirdetni divat volt), egy tárgyat több nézőpontból is meg lehet közelíteni, és ezek a közelítések egyaránt érvényesek lehetnek. Ezt soha többé nem felejttem el.

Vayer professzor az *Új műfajok a reneszánszban* címmel a Masolino-Masaccio kollégiumot tartotta. Ez volt a tőle hallott legérdekesebb előadásorozat, természetesen, hiszen ekkor arról beszélt, ami őt is foglalkoztatta, és a tárgyon túl a kutatás munkájának érdekességéről is elárult valamit. Volt egy további kollégiuma, a *Bevezetés a művészettörténet forrásaiba* – ez más szempontból lett számomra feledhetetlen. Erre még talán visszatérek. Zádor Anna professzor az első félévben a *Reneszánsz építészetéről*, a másodikban a *Barokk művészetéről* tartott előadásai mellett múzeumi gyakorlatot és szemináriumi gyakorlatot is vezetett.

Genthon István *Magyar reneszánsz* címen meghirdetett kollégiumát bélyegzővel törölték (a Tanulmányi osztály) indexem 12. oldaláról az 1957/58-as tanév első

⁷ Klaniczay Tibor (1923–1992) irodalomtörténész, egyetemi tanár, azt MTA tagja; Tolnai Gábor (1910–1990) irodalomtörténész, egyetemi tanár, az MTA tagja; Bóta László (1926–2013) irodalomtörténész, egyetemi tanár.

⁸ Berényiné Révész Mária latin filológus, egyetemi tanár; Sarkady János (1927–2006) ókortörténész, egyetemi tanár; Lederer Emma (1897–1977) történész, egyetemi tanár, az MTA tagja.

⁹ Lukács György: *A különösség*. Budapest, 1957.

félévének tárgyai sorából. Heteken, hónapokon keresztül nagy izgalommal vártuk Genthon tanár urat a kora délutánra hirdetett időpontban, de ő csak kétszer jelent meg, ám az élményszerű volt, holott csak a vonatkozó szakirodalmat ismertette. Ültünk a szemináriumi szobában és nem jött. Bobrovszky Ida, aki akkor a tanszéki könyvtáros volt, megsajnálva minket telefonált a Szépművészeti Múzeumba, hogy mi a helyzet a tanár úrral; az igazgatói titkárságról kapott válasz úgy szólt, hogy „a tanár úr már elindult, és ha nem jön útközben egy nő vagy egy kocsmá, meg is fog érkezni”. Leginkább jött. Azt már nem tudom, hogy kitől származott a válasz, és csak egyszer hangzott-e el vagy többször, de szállóigévé vált.

Hogy valamelyest érthetővé váljon a mi kezdeti oktatási rendünk, úgy érzem, közbe kell vetnem a következőket. A negyvenes évek vége felé valamikor eltörölték a szigorlatokat, pontosabban a kollokvium-szigorlat rendszert az egységes vizsgákkal cserélték fel. Rövidesen kiderült (?), hogy ez nem vált be, és ezért, talán 1958-ban, elhatározták a korábbi rend visszaállítását. A történeti rendszerű stúdiumoknál a kronologikus rend szerint kétévenkénti szigorlatokkal osztották fel a tananyagot. A művészettörténetnél ókor, középkor, illetve reneszánsz-barokk, XIX-XX. század. Nekünk a második tanév végén tehát ókorból és középkorból kellett volna szigorlatoznunk, a problémát mindössze az okozta, hogy e két korszakból addig egy kukkot sem hallottunk, mert csak a reneszánszot és az utána következőket adták le nekünk, természetesen fordított sorrendben: első év XIX-XX. század, második év reneszánsz és barokk. Mindez azért is történt így, mert kis tanszék, kevés hallgató és még kevesebb tanár lévén nem lehetett minden évfolyamnak külön előadásokat tartani, hanem mint az osztatlan falusi iskolában, mindenki együtt kapta meg az őt megillető tudást. Működött a dolog, mert innen visszanézve nem látszik, hogy Németh Lajos, Kovács Éva vagy Mojzer Miklós – akik tudomásom szerint ebben a rendben tanítottak -, kevesebbet értettek volna meg a művészetek lényegéből, mint a későbbiek, de a rendszer mégis tarthatatlan volt. Meg kellett változtatni, mert rendnek kell lenni. 1958 elején úgy álltunk, hogy olyan tananyagból kell májusban szigorlatoznunk, amiről semmit sem hallottunk. Teljes paff. Tanárainknak – a részleteket nem ismerem – sikerült elintézniük, hogy végül is csak történelemből és politikai gazdaságtanból szigorlatoztunk 1958 nyarán (pontos dátum nincs beírva az indexbe, elnök: Váczi Péter). A harmadévben (1958/59) azután bőségesen kaptuk az ismereteket; első félév: Oroszlán Zoltán: *Görög művészet*, Dobrovits Aladár: *Ókori kelet művészete*, Fülep Lajos: *Esztétika történet*, Castiglione László: *Múzeumi anyagismeret*, Vayer Lajos *Román ikonográfia* előadás és szeminárium, Zádor Anna: *Trecento szobrászat* előadás és emlékmeghatározás (mindösszesen heti 15 óra); második félév: Oroszlán Zoltán: *Római művészet*, Oroszlán-Vayer: *Ókeresztény és bizánci művészet*, Vayer Lajos *Gótikus ikonográfia* előadás és múzeumi gyakorlat (hogy ez mi lehetett? Soha sem voltunk vele múzeumban!), Zádor Anna: *Trecento szobrászat* előadás, szemináriumi gyakorlat és emlékmeghatározás, Szilágyi János György: *Múzeumi anyagismeret*, Váczy Péter: *Északi művészet* (összesen heti 18 óra). A művészettörténet első szigorlatát 1959. június 27-én tettük le, tehát a harmadév végén (elnök: Oroszlán Zoltán), a második szigorlatot egy év múlva, 1960. június 14.

1. Gábor Eszter és kislfia 1959-ben, Budapesten az Erzsébet (Engelsz) téren

(elnök: Szabad György,¹⁰ illetve Vayer Lajos.) Valahogy csak végigbucskáztunk ezen az akadályokkal nehezített pályán.

Visszatérve az 1957/58-as tanév történéseire. 1957 november végén fiam született. (1. kép) Ez az esemény feltűnést igen, de túl nagy rokonszenvet nem váltott ki. Gondolom ez is hozzájárult ahhoz, hogy tanárain és kollégáim eleinte nem vettek komolyan, gondolhatván, hogy aki egyetemi éveit gyerekszüléssel és -neveléssel tölti, nem foglalkozik teljes intenzitással a tudománnyal. Én azonban szerettem volna ezt cáfolni, és teljes erőbedobással tanultam. A fiam november végén született, én január 8-án jelesre vizsgáztam Léderer Emma professzornál. Vayer professzor vizsgái január 17-én voltak, délelőtt a *Bevezetés a művészettörténet forrásaiba*, délután az *Új műfajok a reneszánszban* – a „nagykollégium”, a Masolino és Masaccio. A nagy buktató a *Bevezetés* volt, mert természetesen jegyzet vagy tankönyv nem lehetett és nem is volt hozzá, és az összes szóba jött írásmű áttanulmányozása már a mennyiséget tekintve is lehetetlen volt. Az ember az órákon figyelt és mindent lejegyzett, amit csak tudott, és a jegyzetei alapján néhány művet megkeresett, belenézett, és várta a jószerecsét. Mi is így tettünk, szokásunk szerint Passuth Krisztinával közösen készülve. A november legvégi és december eleji órajegyzeteim természetesen hiányoztak, így Krisztina és Szigethi Ági jegyzeteit használtam, tudásom tehát a kevesnél is kevesebb volt, mert a rövid jegyzetek mögül hiányzott az elhangzottak emléke. A kollokvium úgy kezdődött, hogy a professzor úr felszólította a vizsgázókat, hogy húzzanak egy-egy tételt, nekem azonban ő adott fel kérdést, nem is titkolva, hogy azt, amelynek tárgya olyan órán hangzott el, ahonnan én hiányoztam. (Tulajdonképpen megtiszteltetésnek is vehettem volna, hogy ennyire figyelte, hogy mikor voltam jelen és nem röstellte ezt meg is jegyezni – de valljam be, nem így értékeltem a dolgot.) Tény, hogy harmatgyengén szerepeltem, a professzor egy kis megjegyzés (amit sajnos elfelejtettem) után beírt az indexembe egy elégségest. (Pályafutásom alatt az egyetlen.) Elpirult arccal átvettem és megköszöntem. Délután jött a „nagykollégium”. Arra már rendesen tudtam készülni, mert volt szakirodalom, gondosan tanulmányoztam minden fotót, reprodukciót, nyugodtan mentem a vizsgára, mert azt éreztem, hogy tudok. Így is volt. A professzor úr alaposan kifaggatott, kérdezett fontosakat és mellékéseket, mutatott totál képeket és részleteket. Krisztina a tanú rá, hogy mindenre jól feleltem. A professzor úr ezután vette az indexemet és beírt egy jót, egy négyest. Elakadt a lélegzetem, nyeltem egy nagyot és megkérdeztem, hogy „miért csak jó volt a feleletem, volt-e, amit nem tudtam?” „Amit mondott, azt tudta, de nekem nincs annyi időm, hogy addig kérdezzem, amíg megtalálom, hogy mit nem tud, és nézze, azt nem tehetem, hogy akinek délelőtt elégségest adok, annak délután jelest adjak.” „Nem tudom, hogy miért ne tehetné” – azt hiszem, ezt már nem volt merszem hangosan kimondani. Innen datálódott a közöttünk évtizedekig fennálló kölcsönös „ellenérvés”. A professzor úr harmadévben tisztelt meg egy jelessel, azt is groteszk körülmények között: *Román ikonográfia* tárgyából vizsgáztunk, és azt kérdezte, milyen rendbe tartozott Rómer Flóris. Nekem fogalmam sem volt, de gondoltam,

¹⁰ Szabad György (1924–2015) történész, politikus, egyetemi tanár, az MTA tagja.

hogy az utcája a budai ferences templom mellett van, biztosan ferences; mondtam is. Persze Rómer nem ferences volt, hanem bencés. Ezt ő mondta. Én meg a pad alatt mutattam Krisztinának, hogy most megfogott, hármast fogok kapni. A prof közben nézegette az indexemet és feltűnhetett, hogy a gyakori jelesek között megbúvó néhány jó osztályzat leginkább Vayer aláírással ékeskedik, erre beírt egy jelest. (Index 19. o.) Majd leestem a székről.

De a köztünk lévő feszültség csak nem csökkent. A professzor úr minden adódó alkalmat kihasználta, hogy a szakmára való alkalmatlanságomat demonstrálja társaim előtt. Most hirtelenjében csak kettő jut eszembe: Havas Valival felolvastatta szeminárium dolgozatát; a főszöveg végén a bibliográfiát is felolvasta. A professzor úr jelezte, hogy ez teljesen felesleges, mert egy átlag hallgató úgy sem tudja megjegyezni, egyúttal felszólított, hogy „majd a másodévesek közül a Kendéné (az én voltam) lesz szíves a bibliográfiát elismételni”. Persze hibáztam, mire ő: „No látja, képtelen elismételni”. Két legyet ütött egy csapásra. A „majd a másodévesek közül a Kendéné” kedvelt fordulata volt például az emlékmeghatározásokon, különösen a ritkán látott, kevésbé ismert képek vetítésekor. Ez sokszor nem jött be, mert akkortájt még remekül működött a vizuális memóriám. Az utolsó ilyen alkalom a tanév vége felé volt. A képek villámtempóban követték egymást a „majd a Kendéné” kíséretében, és én mondtam. Érezni lehetett, hogy a teremben a közhangulat lassan mellém áll. Ekkor jött a tromf: a professzor úr felvetített egy meglehetősen különös képet, egy nyitott árkados folyosóról. A teremben feszült néma csend. „No majd lesz szíves a másodévesek közül Kendéné megmondani...” És ekkor következett életem legnagyobb alakítása : „a firenzei Santa Croce kolostor udvarán álló, Brunelleschi tervezte Capella Pazzi nyitott előcsarnoka a jobboldali belső sarokból teleobjektívval felvéve”. A csend lassan feloldódott és – Karinthyval szólva: „az egész osztály egyetlen, hullámozó rekeszizom” lett, kitört a felszabadult nevetés. És Vayer a továbbiakban leszállt rólam. (Az igazsághoz tartozik, hogy ismertem a felvételt, talán a Propyläen korai reneszánsz kötetéből, de a szóban lévő nap előtt a tanszéki könyvtárban az előkészített diák között is láttam; a dia keretén a pontos címmegjelöléssel – emlékeztem rá. A teleobjektív úgy jutott eszembe, hogy a férjemmel egy kis vacak fényképezőgéphez jutva elkezdtük a népszerű szakirodalmat forgatni, ezen belül a különböző objektívek torzító hatásait is. Saját hozzátételem mindössze a „jobboldali belső sarok” volt.)

Az ellenérv azonban csak nem szűnt meg. Államvizsga után a minisztérium bekerete az elhelyezésre váró végzetek névsorát. A professzor úr engem kihagyott erről a listáról, így engem nem is vettek számba. Amikor hosszú idő után kiderült, hogy azért sem kapok munkát, mert nem szerepelek az elhelyezésre váró végzett művészettörténészek között, Zádor Anna megkérdezte Vayert, hogy már miért is nem? Erre ő azt válaszolta, hogy úgy tudta, hogy nekem van állásom Major Máté tanszékén.¹¹ No, ez egy másik szép történet. Egyszer majd talán ezt is megírom.

¹¹ Major Máté (1904-1986) építész, az MTA tagja. 1933-1938 között a CIAM magyar szekciójának tagja, 1949-től 1974-ig a BME Építéstörténeti Tanszék vezetője.

Mivel tudtam én minderre reagálni? A Pedagógiai Könyvtárban, ahol végül is állást kaptam, kollégám volt a kedves, szeretetreméltó Dr. Zibolen Endre,¹² a prof sógora; és mi minden reggel a rituális kávézásnál azzal szórakoztattuk a többi kollégát, hogy melyikünk tud szörnyebb történetet előadni Vayerről (csak igaz történet volt érvényes!). Minden alkalommal „Zibó bácsi” győzött.

A Vayer-féle üldöztetésem annyira feltűnő, még a kívülállók számára is kellemetlen volt, hogy egyik felsőbb évfolyamra járó kolléganőnk azt ajánlotta, hogy mivel a megszűnésben nem lehet reménykedni, menjek át egy Vayer-mentes másik szakra. De én makacsul kitartottam. A Pazzi-kápolna történet adott is bizonyos tartást, és úgy gondoltam, hogy a négyeseket is kibírom, de mindezeknél fontosabb volt, hogy ott volt Zádor Anna, aki ugyan gyakran részesített helytelenítő anyai megrovásokban, mégis mindenben támogatott.

És harmadévtől kezdve jött a szakdolgozat előkészület, a témaválasztás. A korábbiakban is mindig a szemináriumi dolgozatokat élveztem leginkább, abban is az adatgyűjtést és a rendszerezést; a megfogalmazást már kevésbé. Az volt az érzésem, hogy a dolgozatokból tanultam a legtöbbet, többet, mint az előadásokból. A felolvasás utáni viták is nagyon élvezetesek voltak, még akkor is, ha nem voltak diadalmasak. Már csak kevésre emlékszem, és a kéziratok is elkallódtak az idők és a költözések során, tehát felidézni csak keveset tudok; így a román kori rotundákról, amit befejezése után nem találtam jónak, de Molnár Vera, aki ebből a témából önálló kötetként megjelent tanulmányt írt, azt mondta sok év múlva, hogy az én dolgozatomból indult, az adta az inspirációt a továbbiakhoz. Nagyon hízelgett a dicséret, ha valóság tartalmában kételkedtem is. Nagyon élveztem a Velázquez *Las Meninas* (Udvarhölgyek) képéről szóló dolgozat elkészítését, pedig akkor még nem is tudtam Picasso vonatkozó sorozatáról. Hasonlóan élvezettel végeztem (történelemből) Szabad tanár úr szemináriumára Berzeviczy Gergelyről készített dolgozatom munkáit.

Nem féltém a szakdolgozattól sem, hiszen vezető tanárt és a témát is választhatam. Az nem volt előttem egy pillanatig sem kétséges, hogy Zádor Annánál szeretnék szakdolgozni. A tárgy megválasztása nem sikerült elsőre, mert én már korábban elhatároztam, hogy Péchy Mihállyal¹³ szeretnék foglalkozni, de a tanárnő azonnal kifogást emelt, mondván, hogy Balogh István – a debreceni Déri Múzeum (ekkor már csak volt) igazgatója (és neki régi jó barátja) – készül monográfiával Péchyről, nem volna tisztes dolog egy, állásából politikai okok miatt elmozdított kolléga kutatásaiba belezavarni. (Balogh Istvánt kevéssel előbb, 1956-os tevékenysége (?), ki-jelentései, állásfoglalása miatt, fegyelmi úton a nyíregyházi levéltárba helyezték át.)¹⁴

¹² Zibolen Endre (1914–1999) pedagógus, neveléstörténész, 1958-tól az Országos Pedagógiai Múzeum és Könyvtárban dolgozott; húga Zibolen Ágnes (1919–1999) művészettörténész volt Vayer Lajos felesége.

¹³ Péchy Mihály (1755–1819) építész, hadmérnök, a Debreceni Református Nagytemplom és Kollégium építész.

¹⁴ Balogh István (1912–2007) történész, levéltáros, parasztpárti politikus. 1950–1957 között a Déri Múzeum igazgatója volt; nem vett részt aktívan 1956-ban a forradalomban, de kötődése a Nemzeti

Én erről addig semmit sem tudtam. Az általam választott témát tehát első megbeszélésünkön azonnal elvetettük. Nekem nem volt kapásból más ötletem, annyira bíztam Péchyben, mint Zádor Annának is megfelelő témában. Ő persze kisegített. Mi a véleményem egy legújabb kori témáról, például a két világháború közötti időszakról, sok érdekes dolgot találhatok ott is; például a CIRPAC-osokat; menjek el szépen a Széchényi Könyvtár folyóirattárába, kérjem ki a *Tér és Formát* meg más építészeti folyóiratokat, és két hét múlva jelentkezem nála. Kicsit meglepődtem ugyan, de azonnal elmentem a Széchényi Könyvtárba, és magával ragadott, amit a lapokban találtam; az egésznek az épületfotókon felül volt valami életteli, progresszív jellege. A *Tér és Formában* megjelent építészek nem csak az épületeket, hanem a bennük élő emberek életét is formálni, javítani akarták. Ez nagyon tetszett. Két hét múlva igent mondtam a tanárnőnek. Akkor lássak hozzá, és ha már kiigazodom a témában és a szakirodalomban, vannak már konkrét kérdéseim, akkor ő majd fel fog hívni a dologban érdekelt ismerős építészeket, akik eligazítanak a továbbiakban is. Alaposan áttanulmányoztam a *Tér és Forma* összes évfolyamát, párhuzamosan a *Magyar Építőművészetet*, az *Építészetet*, a harmincas évek építészetének Magyarországon megtalálható német folyóiratait, az angol és német összefoglaló művek vonatkozó fejezeteit (részlet feldolgozások akkor még alig-alig voltak, különösen nem magyarországi könyvtárakban, 1959-et írtunk!), és így felvértezve ismét jelentkeztem, valamelyest be is számoltam. A tanárnő akkor talán már úgy ítélhette, hogy szégyenkezés nélkül elküldhet építészekhez. Elsőként Granasztói (a háború előtti forrásokban még Granasztói Rihmer) Pálhoz,¹⁵ aki ugyan csak a korszak végén kapcsolódott a „mozgalomba”, de belső és kültag is volt egy személyben, az általam később megismerteknél objektívebben tudta átlátni és megítélni a történeteket. Ő továbbküldött Fischer Józsefhez,¹⁶ a főemberhez, aki a kezdetektől a végső bomlásig végig vezette a társaságot, valamint Polónyi Károlyhoz,¹⁷ aki fiatalemberként már csak a háború utáni utóéletnek volt részese, de fontos dokumentumokat, külföldi könyveket tudott kölcsönözni. A tanárnő küldött el Major Mátéhoz, aki aktív résztvevő volt a két háború közötti időszakban, és továbbvitte akkori eszméjüket még a Kádár korszakban is (kapott ezért szitkokat jobbról, balról egyaránt.) Valaki beajánlott Rácz Györgyhez is,¹⁸ aki kicsit más szempöngből világitotta meg a már ismert történeteket.

A CIAM/CIRPAC témával megfogtam az isten lábát. Egy olyan építész társaságról volt szó, amelyhez a harmincas évek magyar építészetének kiváló tagjai

Parasztpárthoz elegendő volt, hogy a „megfelelő éberség elmulasztása” miatt Nyíregyházára helyezték át a Jósa András Múzeumba, majd 1964-től a Nyíregyházi Állami Levéltár vezetője lett.

¹⁵ Granasztói Pál (1908–1985) építész, urbanista, író.

¹⁶ Fischer József (1901–1995) építész, politikus, 1928–1938 között a CIAM magyar csoportjának vezetője.

¹⁷ Polónyi Károly (1928–2002) építész, urbanista. 1959-ban részt vett a CIAM Otterlóban rendezett kongresszusán.

¹⁸ Rácz György (1907–1988) építész

tartoztak, és amely egyben a korszak vezető európai építészei által alapított nemzetközi szervezet része volt. Ha valamit is érteni/tudni akartam, az első világháború utáni Európáról kellett tájékozódnom, a Hitler előtti és alatti Németországról, Mussolini Olaszországról, a fasizmussal szemben álló Nyugat-Európáról, sőt némileg a harmincas évek elejének belső változásain átesett Szovjetunióról is. Az avantgárd építészet együtt mozgott a politikával, tehát azt is – annyira, amennyire akkor itthon látni lehetett – követni kellett. Olyan eseményeket, amelyekről akkortájt nemigen beszéltek, de a Széchényi Könyvtár folyóirattárában a harmincas évek magyar napilapjai nem voltak zárt anyagként megközelíthetetlenek egy kutató egyetemi hallgató számára. Tehát sok minden új ismerethez hozzájutottam. Ezen túl az anyag jellege magával hozta, hogy amit csak lehet, igyekeztek összeszedni a külföldi történeésekről, persze elsősorban az építészetet érintőkről.

A Zádor Anna segítségével megismert beszélgetőtársaim – elsősorban Fischer József – segítettek ebben is. Például Fischertől kaptam kölcsön Milovan Gyilaszt (akkor a kiátkozott fekete ördög) *Az új osztály* című (szigorúan betiltott) könyvét,¹⁹ amely (talán) Münchenben jelent meg, és a határokon megkönnyített átkelés érdekében kívülről egy angol nyelvű szerelmes regény borítóját viselte. (Később tudtam meg, hogy ez nem egyedi megoldás volt, hanem a tiltott könyvek vasfüggöny mögé juttatásának kedvelt módszere.) Számomra hihetetlen élmény volt; nemcsak a könyv, hanem a megtett útja, és nem mellékesen az, hogy Fischer József arra méltatott, hogy a könyvet kölcsönadja nekem. Nagyon tiszteltem Fischer Józsefet, mert beszélgetéseink minden közvetlensége mögött is éreztem, hogy jelentős személyiséggel ülök szemben. (Csak évtizedekkel később tudtam meg, hogy akkor őt a betiltott és valamelyest illegálisan működő Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőjének tekintették – külföldön is. Ennek írásbeli dokumentumát is megtaláltam több példányban a Művészettörténeti Intézet adattárában őrzött Fischer hagyatékban, Fischernek Péter János akkori külügyminiszterhez írott levelének másolataiban, amelyben leírta, hogy a pesti rendőrség hogyan akadályozta meg Bruno Pittermann osztrák alkancellárral, melleleg akkor a Szocialista Internacionálé elnökével, annak kívánságára megtervezett találkozóját.)

A Fischer Józseffel és a többi építésszel folytatott „interjúkból” szerzett információkat próbáltam azután összefésülni a szak- és napi sajtóból nyert ismeretekkel, és ebből megrajzolni a történetet. Visszagondolva meglepő, hogy miért nem irányított a tanárnő az eredeti forrásokhoz a levéltárakba. Talán az akkori mindent titkoló ködösítő környezetben nem is tartotta lehetségesnek, hogy 20-25 év előtti anyagokhoz hozzá lehessen férni. Nem tudom. A másik érthetetlen dolog, hogy miért nem kérte számon, hogy megnéztem-e a vizsgált épületeket. Pedig egy idő után én is lazán vettem ezt a feladatot, mert amikor a pestújhelyi egykori Munkáskórház (akkor szovjet katonai kórház) személyzeti épületét (Molnár Farkas – Fischer József, 1936) tekintettem meg, és a szovjet katonai elhárítás helyi képviselője elfogott és hosszú órákra vizsgálat alá vont, kicsit elment a kedvem a helyszíni szemlélődéstől.

¹⁹ Milovan Gyilaszt: *Az új osztály*. Ford. Kovács János. Zürich – Stuttgart – Wien, Europa-Verlag, 1958.

(Közben kiderült, hogy nem is kémnek tekintettek, hanem a konyháról rendszeresen eltűnő húsadagok útját szerették volna felderíteni. De nekem, gyáva nyúlaknak, ez is sok volt. Ráadásul délután 5-re a fiamért kellett mennem a bölcsődébe.)

Különös, hogy a formai kérdésekről milyen keveset beszélgettünk – ezért is okozott nagy problémát szövegezéskor a formai elemzés. Nem volt megfelelő szó-kincsem; a 25-30 évvel korábbi magyar források által használtak nem mindig tűntek érvényesnek, a német és angol terminusok fordítása meg sokszor erőltetett volt. Pedig próbáltam megfogalmazni a formai specialitásokat, hiszen azok, – az egymásnak felelő nagy, sík felületek, a tiszta geometrikus tömegformák – olyan mély hatással voltak rám, hogy még mindig kedvenceim Molnár Farkas és Fischer József épületei, és Major Máté házaira is öröm ránézni.

A szakdolgozat anyagának összegyűjtése és összeállítása élvezetes munka volt. Ugyanez nem mondható el a szöveg megírásáról, azzal vért izzadtam, mert sorra derültek ki a hézagok, a fogalmi tisztázatlanságok, az egymásnak ellentmondó és ellenőrizhetetlen adatok, ugyanúgy, mint más esetekben is, de ez az én esetem volt, és többször estem „végső kétségbe”. De határidőre mégis elkészültem, és Zádor Anna elfogadta a dolgozatot. Nem dicsért meg (nehogy megártson), de elfogadta, sőt, rövidesen az Akadémiai Kiadónál akkor induló *Architektúra* sorozatban kiadásra is ajánlotta.²⁰ Ennél nagyobb dicséretet elképzelni sem lehetett.

Ezzel egyetemi pályafutásom véget ért.

Tanáraimról csak röviden merek írni, mert be kell látnom, hogy elfogult vagyok, meg az emlékek is foszlányosak.

Vayer Lajos előadásai szárazak voltak, érezni lehetett, hogy sokat tud, de mintha ezeket nem szívesen osztaná meg a tanítványaival. (Cifka Péter, aki néhány évvel fölöttünk járt, mondta egyszer, hogy milyen váratlan öröm érte a Genti oltár előtt, mert ugyan fél évig hallgatta róla Vayer előadását, ott fel sem merült, hogy egy nagy alkotásról, egy „isten-i csodáról” van szó.)

Zádor Anna előadásai élvezetesek voltak, de időnként szeszélyesen csapongóak, mintha az előadó nem lenne azonos írásai fegyelmezett, logikus szerzőjével; de ennek voltak előnyei is, mert a személyes élmény igen gyakran átsütött az elbeszéléseiből, és nekünk, akiknek nem volt módunk az eredeti épületeket látni, csupán képek alapján tanultunk, Zádor Anna élményei, meglátásai nagyon sokat adtak a száraz tananyaghoz. (Sokszor annyira, mintha magunk is ott lettünk volna.) Most visszagondolva meglep, hogy szinte soha nem hangzott el a szájából felém egy dicsérő szó sem, mindig bírált és sokszor szidott, de ez nem bántott különösebben, mert ehhez a „nevelési módhoz” voltam szokva, otthon is csak akkor szóltak, ha valamit rosszul csináltam. És Zádor Anna támogatóan, segítően állt mögöttem, és ezt érezhettem is. Ő adott biztonságot; ezért is volt – mondhatni – tragikus számomra a kettőnk között a hatvanas évek második felében kialakult félreértés, amiről itt nem szeretnék beszélni, évekkal ezelőtt megírtam az *Enigma* 54. számában.²¹

²⁰ Gábor Eszter: *A CIAM magyar csoportja (1928–1938)*. Budapest, 1972. (Architektúra)

²¹ Gábor Eszter: Kitagadásom története. *Zádor* 3. 12–20.

A legemlékezetesebb előadást azonban némileg a tanszéken kívülről kaptam: Dobrovits Aladártól. Már a szituáció is különös volt. Ültünk a harmadik emeleti vetítős előadóteremben és vártuk Dobrovitsot. Kiszáratva meg is érkezett, és minden szó nélkül elkezdett fel-le sétálni a katedra előtt. Keze hátul, és szótlanul le-föl jár, negyed órát, fél órát, végül háromnegyed óra múltán megszólalt, és a világ legösszeszedettebb, legcsillogóbb előadását tartotta az Amarna-kor egyiptomi művészetéről. Nem készült előre az előadásra, és a járkálás közben szedte össze, szerkesztette meg a mondanivalóját. (Nem volt sok újdonság, mert már olvastam addigra a vonatkozó - szintén remek - írásait, de ebben az előadásban minden benne volt, ami lényeges, még új összefüggéseket tudott megvilágítani, és úgy előadni, hogy az más legyen, mint a korábbiak. Sajnos a részletekre már nem tudok visszaemlékezni, csak a hatásra, az ámulatra.)

Évtizedekkel később elmondtam ezt Szilágyi János Györgynek, aki nem csodálkozott: Igen, - mondta - ilyen volt Csala (*Dobrovics Aladár*), ő volt közöttünk a zseni! Csodálatos volt, csapongó, szeszélyes, kiszámíthatatlan.

Talán ilyennek kellett volna lennie az egyetemi előadásoknak. De nem ilyenek voltak.

Függeléként hozzáfűznék még néhány epizódot az öt éves egyetemi korszak személyes oldalához. Emlékeim gyerekek, szétszórtak, rendszertelenek, de van közöttük néhány, ami színesíti a képet.

Az írás legelején is említettem, hogy négyen voltunk valamelyest elkülönülve az előttünk járóktól és az utánunk következőktől. Talán ezért, talán csak úgy, volt közöttünk valami összetartás is. Mikus Jutka végigszenvendte az egyetemi éveket, mert félt minden tanártól, vizsgától, szemináriumi dolgozattól. Másod-harmadévesek lehettünk, amikor egy Vayer professzornak írandó szemináriumi dolgozat miatt még a szokásosnál is mélyebb pánikba esett, hogy ő ezt nem tudja megírni, inkább abbahagyja az egyetemet, neki elég volt. Szokásos bátorító szövegekkel nem lehetett hatást elérni, ekkor jutott eszébe valamelyikünknek a rendelkezésünkre álló egyetlen megoldás: meg kell írni helyette. A dolgozat témájára már nem emlékszem, de voltak nekem arra vonatkozó céduláim, Krisztina (Passuth) azokból szépen megírta a dolgozatot; Jutka azonban felolvasni sem mertte. Ezért Szigethi Ági a nagy sálját Jutka nyakára tekerte, ráparancsolt, hogy kétségbeesett arccal (ez nem volt nehéz - vállalta) üljön be a padba és egy szót se szóljon, míg Ági kimentette, hogy torokgyulladás van és elment a hangja, majd felolvasta Krisztina szövegét. Szolidaritásunk szép példája volt. Kicsit már edzettek voltunk: Jutkát a kollokviumokra is be kellett segíteni, mert magától nem mert bemenni. Egyikünk fogta és nyitotta az ajtót, másik, vagy a másik kettő Jutkát fogta és finoman belökte a vizsgahelyiségbe, majd hátsó felünkkel támasztottuk az ajtót, hogy Jutka ne tudjon azonnal kijönni, adjunk a tanárnak némi lehetőséget, hogy válaszra bírja a delikvenst. Ez nem sikerült mindig, mert ő túljárt az eszünkön, és közölte, hogy ő nem tud semmit, tessék őt hazaengedni; számos esetben azonban mi győztünk, és a tanárnak sem kellett pót-vizsgáztatásra külön bejönnie. Jutka, ki tudja miért, egy tanártól nem félt, Oroszlán

Zoltán professzorral bátran mert beszélni, talán az ő nagypapás megjelenése, stílusa feloldotta a gátlását. Márkus Györgyöt²² (filozófia) előre figyelmeztettem a rá leselkedő veszélyre, hogy nem fogja tudni egyből levizgáztatni. Ezért Jutkát ő a vizsgázók sorában utolsónak hagyta, és miután tételt húzott, közölte vele, hogy sajnos dolga van, egy negyedóra el kell mennie, és ha nem haragszik, itt hagyja egyedül, és rázárja az ajtót, hogy ne zavarják. Lement, ivott egy kávét a Nárciszban, visszament a terembe, ahol Jutka a szokásos szövegével fogadta: „Nem tudok én semmit, tessék engem hazaküldeni!” De Márkus nem hagyta magát, és kedvesen kihúzott a vizsgázóból az elégségeshez elegendő néhány használható mondatot, így sikerült kivédenie, hogy a vizsgaidőszak vége felé még egy alkalommal vizgáztatnia kelljen.

Emlékezetes vizsgatörténet, ami a korábban emlegetett egykori jó memóriámról is szól. Dobrovits Aladárnál kellett vizgáznunk, a folyosón vártunk sorunkra. Jött Kákósy László,²³ akkor Dobrovits tanársegéde, és betessékelt mindnyájunkat a prof szobájába, ahol az asztal mellett mutattak nekünk helyet, miközben az előző vizsgázó (történész vagy régész) nyúzása folyt. Dobrovits mutatott egy képet és várta a meghatározást, a delikvens hallgatott; újabb kép, újabb csend, Dobrovits türelme fogytán élém, aki a legközelebb ültem, tolt a könyvet, és kérdően rám nézett, mondtam. Újabb kép, újabb jó válasz. Jeles, mondta a prof, kérem az indexet, nyújtottam, elvette. Kér még új kérdést? Köszönöm, nem ragaszkodom hozzá – így én. No, akkor kap – így ő, és egymás után szaporán még öt képet mutatott, amit mind fel tudtam ismerni (meghatározni). Vette az indexemet és beírta a jelest. (Index 19. oldal, 1959. I. 13.) A csodálkozástól szédülten kitámolyogtam a szobából és a folyosón a legközelebbi székre leültem, és vártam. Negyedórát, félórát – gondoltam, együtt vizgáztatja a társaságot és majd együtt jönnek. De nem jöttek. Eltelt egy óra is. Végre nyílt az ajtó, és megjelent fakó szürkén, vagy hófehéren, csonttá soványodva az amúgy is apró Szigethi Ági. Egy szót se tudott szólani, csak kapkodta a levegőt. Egy ugyanolyan jelesért egy órán keresztül az egész óegyiptomi történelemről és művészetről végigfaggatta őt Dobrovits. Arra már nem is emlékszem, hogy a többiekkel (Mikus Jutka, Passuth Krisztina) mi lett, mert Szigethi Ági ápolása teljesen lekötött, talán el is mentünk a folyosóról, hogy minél távolabb kerüljünk. Ez is a szeszélyes, kiszámíthatatlan Dobrovits volt. (Kákósy „Laci” széke a szoba sarkában volt, ő nagyon nehezen viselte el a vizsga-kínzásokat, és szép csendben elindult kifelé, Dobrovits észrevette, és rászólt: „Laci maradjon, üljön vissza!” És Kákósy szenvedő képpel visszaült. Ez talán egy másik vizsgán történhetett?)

Meglepő módon több kollégának is emlékezetes maradt, amikor bevittem akkor talán kétéves kisfiamat az egyetemre. Nem emlékszem rá, hogy milyen alkalomból; dicsekedni akartam-e vele, vagy éppen zárva volt a bölcsőde és ezért magammal kellett vinnem. Mindkét változat lehetséges. Tény, hogy Gabi nagy rokonszenvet váltott ki, nemcsak a lányok körében. Pernecky Géza is megnézte a gyereket és

²² Márkus György (1934–2016) filozófus, egyetemi tanár, az MTA tagja. Lukács György tanítványa. 1973-ban elbocsájtották állásából, 1977-ben emigrált. A Budapesti Iskola tagja.

²³ Kákósy László (1932–2003) egyiptológus, egyetemi tanár, az MTA tagja.

2. Perneckzy Géza rajza a függőágyban heverő Végh Jánosról
(Tóth Melinda tulajdonából)

felajánlotta, hogy ide a táblára rajzol neki egy vonatot. Így is tett, rajzolt a tábla aljára egy sok kocsiból álló füstös vonatszerelvényt. A gyerekeknek ez igencsak tetszett, eleve vonzódott is Perneckzyhez, mert kicsi volt, közelebb állt hozzá, mint a kétméteres Pap Gábor vagy Marosi Ernő, akikre nehéz volt felnéznie. Mindössze ennyi a történet, a furcsa az, hogy a jelenlévő kollégákban megmaradt az emléke, és bármikor szóba kerül a fiam, a csak ritkán látott kollégák még most, több mint fél évszázad távolában is egyöntetűen azt kérdik: „akinek Perneckzy a vonatot rajzolta?”

Más.

Negyedévesek voltunk és már biztosan éreztük magunkat az egyetemen, amikor az első félév – igényeinket messze meghaladó – heti 2 óra tudományos szocializmus oktatása után a második félévben heti 3 órát írtak elő nekünk, mint történelem szakos hallgatóknak. Testületileg látogattuk meg az előadó Simon Pétert,²⁴ és közöltük vele, hogy a megadott időpont nekünk sajnos nem alkalmas, mert egy nagyon fontos kollégiumunkkal ütközik, melyet vendégprofesszor tart, aki csak ezt az időpontot tudta megjelölni. Simon tanár úr megértőnek mutatkozott és azt javasolta, hogy a művészettörténet óra után csatlakozzunk az ő kollégiumához, és majd a félév végén egy kollokviumon számoljunk be a megszerzett ismereteinkről. Így is lett. Minden tud-szoc. óra harmadik harmadára csörtettünk be, kicsit hangosan, hogy érzékeltetni lehessen, hogy bejöttünk, és a terem vége felé egy rakáson leültünk. (A tud-szoc. órák nagy teremben voltak a teljes történelem évfolyamnak, nem olyan kamarajelleggel, mint a műv. tört. órák.) Simon konstataulta, hogy megjöttünk, időnként üdvözölt is bennünket. Minden rendben lett volna, ám, ha valami

²⁴ Simon Péter ebben az időben a Tudományos Szocializmus Alapjai Tanszék docense, egyben tanszékvezető helyettes volt.

fontos konklúzióig ért el az előadás, némi pusmogás után halk nevetgélés, majd félhangos nevetés következett, esetleg óránként többször is. Simon észrevehette ezt, néha megállással reagált is rá, de nem tette szóvá, egészen a beszámolóig. Akkor a „beszámolómat” megelőzve közölte, hogy őt igazán egy dolog érdekli, és ha kielégítő választ kap, azt a vizsgajegyemben is honorálni fogja. Kérdése így szólt: „Mi okozta azt, hogy a művészettörténész társaság megjelenését rövid idő elteltével szinte mindig nevetés követte?” A kérdés nem volt vére menő, így nyugodt lélekkel fel tudtam világosítani. „Futott akkor az egyetemen – később városszerte – egy nekünk szóló vicc: *Mi a tudomány? – Egy sötét szobában kergetnek egy fekete macskát. Mi a filozófia? – Egy sötét szobában kergetnek egy nem létező fekete macskát. Mi a marxizmus (tudományos szocializmus)? – Egy sötét szobában kergetnek egy nem létező fekete macskát, és időnként felkiáltanak, hogy megvan.*” Nos, ha ő előadásában eljutott egy következtetésig, akkor valamelyikünk (leginkább én) benyögte, hogy „megvan”. Közvetlen környezete elröhögte magát, és az ilyen köztudottan ragadós.” Simon állta a szavát. Először jót nevetett, mondta, hogy ezt nem ismerte, majd sikere lesz a tanszéken, ha elmondja, és beírt egy jelest. Mindez 1960. május 5-én történt. A jeles és az aláírás megtekinthető indexem 29. oldalán.